

Motion till riksdagen 2023/24:679

av Emma Berginger m.fl. (MP)

Skydd av Vätterns dricksvatten

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skydda Vätterns vatten genom ett överordnat riksintresse och se till att krav på tillräckliga vattenskyddsområden införs, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska tillse att sanering av Försvarmaktens förorenade områden, inklusive Karlsborgs flygplats, kan ske och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska prioritera forskning, utveckling och genomförande av tekniker för rening av PFAS från mark och vatten i sin kommande forskningsproposition och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen tydligt bör uppdra åt Försvarmakten att fördjupa arbetet med att väga rent militära behov mot andra grundläggande behov utifrån ett bredare säkerhetsperspektiv och totalförsvaret, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att gruvindustrin ska leva upp till högre miljökrav, en moderniserad minerallagstiftning och att säkra miljöskyddade områden från prospektering samt provborring och tillkännager detta för regeringen.

Överordnat riksintresse

Vättern är till ytan den fjärde största sjön inom EU. Vätterns klara, näringsfattiga och kalla vatten skapar ett unikt ekosystem. På grund av stort djup och litet tillrinningsområde har Vättern en extremt lång omsättningstid, ca 60 år. Av denna anledning är sjön extra känslig för störningar från olika källor.

Som råvattentäkt har Vättern ett mycket stort ekonomiskt värde. Utmärkt dricksvatten kan produceras med enkel och billig reningsteknik. Dricksvatten av god kvalitet är en förutsättning för liv och ett väl fungerande samhälle. För politiken är det därför ett

grundläggande ansvar att se till att långsiktigt säkra en trygg tillgång till dricksvatten som inte är förorenat. För kommande generationers skull bör Vätterns vatten skyddas av ett överordnat riksintresse. Detta är en åsikt som delas inte minst av alla de lokalt boende, där engagemanget för att skydda Vättern växer för var dag som går.

Vättern hyser såväl natur- och miljömässiga som samhällsviktiga värden och är därför skyddad av fyra riksintressen enligt miljöbalken – friluftsliv, fiske, natur och kulturmiljö. Det finns flera naturreservat i området och Östra Vätterbranterna är biosfärområde under Unesco, en utmärkelse som ställer krav på långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Vättern har också skydd som dricksvattentäkt, och dessutom är Vättern i sin helhet ett Natura 2000-område och en del av EU:s nätverk av skyddade områden.

Vättern försörjer redan idag över en kvarts miljon människor med dricksvatten, och fem kommuner med Örebro i spetsen planerar att också ta vatten ur sjön. Från Örebro är det självfall ner till Mälardalen. Om havsnivån stiger och ger upphov till saltvatteninträngning i Mälaren kan Vättern utgöra en alternativ dricksvattenkälla också för huvudstaden. Även kommuner i Småland söder om Jönköping undersöker möjligheten att ta sitt dricksvatten från Vättern. Linköping och delvis även Norrköping är beroende av att rent vatten rinner ut ur Vättern via Motala ström.

Även från europeiska kontinenten tittar man på Vättern som möjlig framtida dricksvattentäkt. För kommande generationers skull bör Vätterns vatten skyddas av ett överordnat riksintresse.

Sanera PFAS

Nu pågår den mest omfattande upprustningen av det svenska försvaret i modern tid. En nödvändig upprustning, som sker i skuggan av Rysslands avskyvärda anfallskrig mot Ukraina. Parallellt har Försvarsmakten ställt krav på regeringen om att få omfattande undantag från miljölagarna som ska skydda bland annat dricksvatten, under fem års tid. Men rent dricksvatten är också en grundläggande säkerhet, som regeringen nu allvarligt äventyrar.

Nyligen gav regeringen försvaret klartecken att öka verksamheten på Karlsborgs flygplats samt tillåta att vatten leds bort från flygplatsen. Beslutet riskerar att tillföra utsläpp av skyhöga halter av PFAS till en av norra Europas viktigaste dricksvattentäkter – Vättern.

PFAS är ett av de allra värsta miljögifterna och utgör ett allvarligt hot mot vår hälsa. Det kan försämra fertiliteten, påverka hjärnans utveckling, orsaka fosterskador och cancer och en mängd andra sjukdomar. Barn är särskilt känsliga. En undersökning visade nyligen att svenska ungdomar har högst halt PFAS i blodet bland ungdomar i hela EU. PFAS har bred användning i samhället och är en beståndsdel i brandsläckningsmedel som använts av försvaret i årtal. Giftet finns i marken i anslutning till försvarets flygplatser och läcker ut i våra sjöar och dricksvattentäkter.

Regeringens nya beslut om Karlsborgs flygplats går tvärs emot Mark- och miljödomstolens yttrande i frågan, och en lång rad expertinstanser som Naturvårdsverket, Statens Geologiska undersökning (SGU), Statens Geotekniska Institut (SGI) med flera. Domstolen och myndigheterna är svidande i sin kritik och reser tunga argument mot

hanteringen av ärendet. Även en lång rad kommuner och lokala grupper riktar skarp kritik mot Försvarmaktens och Fortifikationsverkets planer.

Regeringen bortser dock från det trots att beslutet innebär att regeringen löper avsevärd risk att bryta mot Sveriges miljölagar, mot miljöbalken och vattendirektivet – Vättern innehåller redan så mycket PFAS och andra miljögifter att vattnet helt enkelt inte får förgiftas mer enligt gällande lagar. Men försvaret har vissa möjligheter till undantag som regeringen nu utnyttjar fullt ut, vilket riskerar att leda till kraftigt ökade mängder gift i Vättern.

Karlsborgs flygplats är en av de mest förorenade platserna i Europa och innehåller halter av PFAS som är miljontals gånger högre än fastställda gränsvärden. För att uppnå en högre reningsnivå bör domstolens och expertmyndigheternas invändningar tas på största allvar: Innan vatten börjar ledas bort från flygplatsen, som i dagsläget till stor del befinner sig på sankmark, bör själva marken saneras.

Forskning och utveckling kring metoder för rening

Det finns idag flera olika metoder för rening av PFAS, men ingen av dem är validerad. En riktigt hög nivå av rening kan vara tekniskt komplicerad och kosta mycket pengar. Samtidigt är rent vatten en ovärderlig resurs.

Försvarmaktens lista över PFAS-förorenade områden innehåller ett sjuttiototal platser. Därmed finns det ett stort behov framöver att utveckla metoderna för rening. För att utveckla metoderna kring PFAS-rening behöver regeringen därför prioritera forskning, utveckling och genomförande av tekniker för rening av PFAS från mark och vatten i sin kommande forskningsproposition.

Utveckla försvaret utan att hota grundläggande behov

Att totalförsvaret behöver växa och att Försvarmaktens olika verksamheter behöver utökas får inte ske på ett sätt som hotar dricksvattenförsörjning, livsmedelsproduktion eller miljön. Vättern försörjer i dagsläget cirka 300 000 människor med dricksvatten, men i framtiden kan antalet människor som får sitt vatten från sjön bli mycket högre. Stockholm och andra delar av Sverige överväger Vättern som nödvattentäkt när olika klimatrelaterade kriser väntas slå till.

Rent vatten är en grundläggande resurs och säkerhet. Försvarmakten behöver i större utsträckning ta hänsyn till hur de kan bedriva sin verksamhet utan att riskera att påverka livsnödvändiga resurser och värden på ett negativt sätt.

”Vi kan inte försvara ett land genom att förstöra det vi lever av, det vill säga dricksvatten eller den miljö vi har”, sa Svenskt Vattens VD i ett uttalande tidigare i år.

Minerallagen och Norra Kärr

Ett annat hot mot Vätterns vattenkvalitet är gruvplanerna vid Norra Kärr, Gränna. Om ett enormt dagbrott öppnas bara ett par kilometer från sjön i ett vattenrikt område, och stora avfallsdammar anläggs, riskerar tungmetaller och andra gifter att läcka ut i

Vättern. Det finns redan i dag miljö kvalitetsnormer som överskrids i Vättern för vissa kemiska ämnen. Det är också stor risk för översvämning och dammbrott vid kraftig nederbörd, vilket spås bli allt vanligare i klimatförändringarnas spår. Därför ska gruvindustrin leva upp till högre miljökrav. Vi behöver modernisera minerallagstiftningen och säkra miljöskyddade områden från prospektering samt provborrning.

Det framgår av 5 kap. 4 § miljöbalken, där EU:s vattendirektiv numera kodifieras, att

En myndighet eller en kommun får inte tillåta att en verksamhet eller en åtgärd påbörjas eller ändras om detta, trots åtgärder för att minska föroreningar eller störningar från andra verksamheter, ger upphov till en sådan ökad förorening eller störning som innebär att vattenmiljön försämras på ett otillåtet sätt eller som har sådan betydelse att det äventyrar möjligheten att uppnå den status eller potential som vattnet ska ha enligt en miljö kvalitetsnorm.

Ansökningen om att öppna denna gruva bör alltså i enlighet med gällande lagstiftning avvisas.

Riksdagen bör dock tydliggöra behovet av att skydda dricksvattenförsörjningen för en stor del av landet genom att utse Vättern till ett överordnat riksintresse för dricksvattenförsörjning. Därmed ökar möjligheten att även ge kommande generationer en chans att njuta av Vätterns rena vatten. Riksintresset kan med fördel ha samma avgränsning som vattenskyddsområdet.

Emma Berginger (MP)

Emma Nohrén (MP)

Camilla Hansén (MP)

Rebecka Le Moine (MP)

Daniel Helldén (MP)